

Анексовані території: одвічний статус невизначеності?

Юлія ЦИРФА

Здавалося б, цивілізований світ уже давно відійшов від середньовічного укладу міжнародних взаємин, чітко виробивши основні принципи кооперації та, що найголовніше, вирішення проблемних питань. До останнього часу було навіть важко уявити можливість агресивного вторгнення на територію певної держави та її подальшу анексію. Однак сьогодні, аналізуючи ситуацію, що склалася безпосередньо в Українській державі, можна дійти висновку і щодо недосконалості сучасних принципів міжнародного права, і щодо нездатності світової спільноти адекватно реагувати на агресивні дії її членів, і щодо ймовірної недорозвиненості державницьких традицій окремих гравців міжнародної сцени.

Хай там як, відверта анексія Російською Федерацією Кримського півострова підпадає не тільки під політологічне трактування цього явища, а й під його міжнародно-правове визначення. Адже анексія – насильницьке приєднання чи загарбання однією державою території або частини території, що належить іншій державі чи народів, або будь-якого простору, що перебуває під контролем чи у спільному користуванні міжнародної спільноти (відкрите море, Антарктика тощо); насильницьке утримання народу в кордонах чужої держави. Анексія зазвичай здійснюється всупереч волі населення приєднаної чи загарбаної території та є силовим одностороннім актом.

Однак історії відомі різноманітні приклади анексування територій, причинами котрих ставали доволі різні обставини, проте в результаті всі вони мали схожі наслідки для їхнього розвитку. А деякі з них продовжують впливати на розбудову міжнародних взаємин до сьогодні.

33

Анексія Кіпру

Спровокована піднесенням національно-визвольного руху на Балканах і загостренням міжнародних суперечностей, російсько-турецька війна 1877–1878 років призвела до посилення впливу Російської імперії у країнах Дунайського басейну та Балканського півострова. Хоча під тиском Великої Британії та Австро-Угорщини царський уряд утримався від узяття Константинополя, підписаний 19 лютого (3 березня) 1878 року Сан-Стефанський мирний договір дав йому змогу повернути південну частину Бессарабії, втрачену після Кримської війни (1853–1856), і приєднати Карську область.

Відтак, намагаючись зупинити подальше зміцнення позицій Петербурга в середземноморському басейні, офіційний Лондон удався до дипломатичних кроків, спрямованих на підтримку ослабленого статусу Османської імперії. Однак такий «широкий жест» місіонерської допомоги містив у своєму підґрунті чітко вибудовану стратегічну лінію поширення впливу на низку об'єктів економіко-мілітаристської ваги.

Плануючи вторгнення до Єгипту 1882 року, Велика Британія запропонувала султану укласти угоду про оборонний союз. Як результат 4 червня 1878 року сторони ухвалили так звану Кіпрську конвенцію про оборонний союз між Великою Британією й Туреччиною щодо азійських провінцій Османської імперії. Згід-

но зі статтею I цього документа Англія взяла на себе зобов'язання «приєднатися до Його імператорської величності Султана в захисті силою зброї» Батума, Ардагана й Карса (якщо їх й надалі утримуватиме Росія) чи інших територій, на які царський уряд посягатиме в майбутньому. «Щоб Англія мала можливість забезпечити необхідне постачання для виконання її зобов'язань, Його імператорська величність Султан далі погодився передати їй острів Кіпр для окупації та управління».

Але вже 1 липня 1878 року сторони підписали Додаток до Кіпрської конвенції, згідно з пунктом VI якого Англія повинна була евакуйовувати острів Кіпр і конвенція від 4 червня 1878 року мала втратити свою чинність, «якщо Росія поверне Туреччині Карс та інші завоювання, вчинені нею у Вірменії протягом останньої війни».

Відповідно, Османська імперія продовжувала вважати Кіпр своїм департаментом. Хоча англійській дипломатії було досить легко поставити підпис під цим пунктом Додатку, адже ще 30 травня офіційний Лондон дав Росії цілковиту згоду на

утримання названих міст і територій, а тому був упевнений, що вони не повертатимуться Туреччині. До того ж іще задовго до російсько-турецької війни англійські урядовці висловлювали думку щодо необхідності побудови так званої Євфратської залізниці, котра мала поєднати східну частину середземноморського узбережжя через Мосул та Багдад із Перською затокою. Кінцеву станцію такого залізничного сполучення планували розташувати на території Сирії якраз навпроти узбережжя Кіпру. Тож не дивно, що Велика Британія збиралася встановити свій протекторат над усіма територіями, через які хотіла прокласти залізницю.

Включивши до Кіпрської конвенції статтю, котра зобов'язувала султана провести необхідні англійському уряду економічні й соціальні реформи, Велика Британія взяла на себе роль керма-

Мапа Кіпру після поділу на грецьку та турецьку частини

Міжнародне право

нича таких перетворень. Поступово на території Кіпру спорудили низку військових об'єктів та портів (найбільший із них – порт Лімасол у майбутньому став плацдармом для ведення воєнних дій у Месопотамії та в районі Суецького каналу), а соціально-адміністративне керівництво островом передали намісники її Величності.

Тобто, фактично пануючи на території острова з 1878 року, 5 листопада 1914 року Велика Британія дістала при-

від анулювати Кіпрську конвенцію та безперешкодно анексувати окуповану територію: через вступ Туреччини в Першу світову війну на боці Тройстого союзу Лондон відмовився виконувати раніше укладені домовленості, а вже 1925 року офіційно оголосив Кіпр своєю коронною колонією.

Лише після Другої світової війни інтенсифікувався рух грецького населення острова за об'єднання історичних грецьких територій, зокрема Кіпру з Грецією.

У січні 1950 року громадяни колонії провели референдум, під час якого грецька більшість висловилася за возз'єднання острова з Грецією. Оскільки Велика Британія відмовилася визнати підсумки плебісциту, грецька й турецька громади Кіпру виборили незалежність острова шляхом збройної боротьби. Однак, здобувши 1960 року незалежність, Кіпр так і залишився поділеним на грецьку та турецьку частини, протистояння між населенням яких триває донині.

Анексія Західної Сахари

Наприкінці XIX століття в ході колоніального розподілу Африки західна частина пустелі Сахара відійшла до Іспанії, що було підтверджено на Берлінській конференції 1884 року.

Оскільки місцеві племена постійно намагалися здобути незалежність для своєї історичної батьківщини, тільки 1958 року «Іспанська Сахара» отримала статус провінції Іспанії. У 1967 році іспанська влада створила місцевий орган управління – Генеральну асамблею Західної Сахари (Джамаа).

Однак, здобувши незалежність 1956 року, сусіднє Марокко постійно заявляло територіальні претензії на Західну Сахару, котра була частиною території цієї держави до встановлення колоніального панування європейців у Африці. Відповідно, 6 листопада 1975 року Марокко організувало так званий Зелений марш – масову демонстрацію 350 тисяч беззбройних людей з усіх районів держави, які ввійшли на територію Західної Сахари. Майже одночасно з Марокко на територію Західної Сахари почала претендувати й Маври-

танія, котра *de facto* прагнула отримати доступ до родовищ корисних копалин у цьому районі пустелі.

У лютому 1976 року іспанці покинули колонію, передавши її територію під спільне управління Марокко й Мавританії, бо останні погодилися зберегти за ними права на розробку пустельних фосфатів. У листопаді обидві країни уклали з Іспанією так званий Мадридський договір, який закріпив досягнуті домовленості: Марокко перебрало під свій контроль дві третини території Західної Сахари, Мавританія – третину, а Іспанія – доступ до фосфатів (нині видобуток фосфатів на території Західної Сахари оцінюється приблизно в 2,4 млн. тонн щорічно).

Оскільки воєнні дії коштували Мавританії майже 65% її бюджету, країна вже 1979 року відмовилася від своєї частини території. Її одразу ж окупувало Марокко.

Надалі в Західній Сахарі продовжували діяти дві політичні й військові сили – марокканська армія та створений 1973 року фронт ПОЛІСАРІО, який адвокував проведення референдуму щодо самовиз-

Західна Сахара. Червоною лінією показано «Марокканську стіну»

начення Західної Сахари. Численні спроби налагодити мирні переговори й розв'язати цей конфлікт (останньою з них були перемовини в Манхессеті 2007–2008 років) призвели лише до припинення вогню, однак не сприяли політичному врегулюванню ситуації.

У 2010–2011 роках у Західній Сахарі сталися заворушення, спрямовані проти політики Марокко. Окремі арабські вчені навіть визначили ці події як відправну точку протестів і повстань у країнах арабського світу 2010–2011 років.

Анексія Східного Тимору

Після перемоги Революції гвоздик 1974 року в Португалії, стартував процес деколонізації її заморських володінь, зокрема Португальського Тимору. Звільнення території з-під влади Лісабона спричинило політичну нестабільність. Короткочасна громадянська війна закінчилася перемогою Революційного фронту, який 28 листопада 1975 року оголосив Східний Тимор незалежним.

Та, намагаючись реалізувати політику розширення своєї сухопутної

території, 7 грудня 1975 року військова окупація Східного Тимору розпочала Індонезія.

Індонезійські військові придушували збройний опір місцевого населення до 1979 року. Після створення спірного тимчасового уряду – так званого Народного зібрання – Індонезія оголосила Східний Тимор своєю провінцією.

Одразу ж після початку окупації Генеральна Асамблея та Рада Безпеки ООН ухвалили низку резолюцій, які засуджували дії Індонезії й вимагали негайного звільнення Тимору. Проте уряди Австралії, Великої Британії та США підтримували дії Індонезії протягом усього періоду окупації. Єдиною державою, яка визнавала Східний Тимор як провінцію Індонезії, була Австралія, котра невдовзі після анексії Тимору розпочала переговори про поділ ресурсів Тиморсько-

го моря. Хоча, приміром, Канада, Малайзія та Японія також підтримували індонезійський уряд.

Вторгнення в Східний Тимор і його підпорядкування стали серйозним ударом по індонезійській репутації у світі. Особливу «політичну активність» світових лідерів спровокували масові вбивства цивільного населення на тиморському острові Санта-Круш 1991 року.

За намагання мирним шляхом припинити окупацію активісти зі Східного Тимору Карлуш Бело та Жозе Рамуш-Орта 1996 року були удостоєні Нобелівської премії миру.

Опір індонезійської влади залишався досить сильним, однак референдум 1999 року, покликаний визначити майбутнє Східного Тимору, довів, що більшість населення острова виступає за незалежність, і 20 травня 2002 року він став суверенною державою. 27 вересня того самого року Східний Тимор приєднався до ООН, ставши 191-м членом цієї організації.

Перебіг індонезійського вторгнення до Тимору

Анексія – історична можливість розширення території США

У 1893 році на Гавайських островах у результаті втручання американських військових та за підтримки американського бізнесу було повалено монархію, а новоутворену Республіку Гаваї очолили Сенфорд Доул і Лоррін Терстон – американці за походженням і піддані гавайських королів за місцем народження, які говорили гавайською, але мали сильні фінансові, політичні та сімейні зв'язки зі США й любляли у Вашингтоні приєднання своєї держави до Сполучених Штатів.

Коли 1896 року Президентом США обрали Вільяма Мак-Кінлі, керівництво Республіки Гаваї одразу ж розпочало переговори про приєднання, які завершилися влітку 1898 року. Президент вважав, що Гавайські острови мають істотну стратегічну цінність для Сполучених Штатів, особливо в світлі розпочатої іспансько-американської війни. Крім того, Велика Британія, Франція та Японія також виявляли інтерес до цих територій.

Проте договір не дістав підтримки Конгресу через петицію, підписану 38 тисячами гавайців, котрі відкидали приєднання. Тому прийняття республіки до складу США з її подальшим

перетворенням на штат Гаваї було здійснено за допомогою резолюції Ньюлендса – спільної постанови палат Конгресу США про анексію Гавайських островів. 4 липня 1898 року резолюцію схвалили Сенат (42 головами проти 31) і Палата представників (209 голосами проти 91). А 7 липня 1898 року її підписав Президент США. Формальна передача контролю над Гаваїями Сполученим Штатам відбулася 12 серпня 1898 року.

До речі, дуже часто вважається, що свого часу Техас також був анексований США задля розширення своєї території на південь.

Над палацом Іолані 12 серпня 1898 року було спущено прапор Гавайської республіки й піднято прапор Сполучених Штатів Америки

У результаті війни за незалежність північно-східного регіону Мексики наприкінці 1836 року була прийнята конституція Республіки Техас, першим президентом якої став Сем Х'юстон. Республіка Техас отримала міжнародне визнання. Однак на її території продовжувалися так звані рейди мексиканців.

США офіційно не втручалися в цю боротьбу, хоча вербували тисячі американських волонтерів для допомоги техасцям. Останні схилилися до об'єднання зі США: 29 грудня 1845 року сторони підписали двосторонній договір, згідно з яким Техас став 28-м американським штатом.

Цікаво, що Техас є першою і єдиною міжнародно визнаною незалежною державою, котра була прийнята до складу США як рівноправний член союзу на основі міжнародного договору сторін. Та коли 2012 року техаські сепаратисти почали озвучувати ідею можливого виходу Техасу зі складу Сполучених Штатів, американська влада заявила, що Конституція США не передбачає можливості від'єднання штатів.

Анексія як спосіб «збирання земель» Російською державою

Набувши військово-політичної потужності в 50-х роках XVI століття, Московська держава зміцнила настилки, що вирішила порушити правила «степової політики», які діяли в рамках боротьби за спадщину Золотої Орди, перейшовши до захоплення й відкритої анексії території своїх конкурентів. Безперечно, такий крок був викликаний як військово-стратегічними мотивами, так і економічними розрахунками й інтересами (вользька торгівля, земельні резерви для московського служивого дворянства). Крім того, неабияку роль у цьому процесі відіграли реваншистські настрої: завоювання Русі монголами в 1237–1240 роках і подальше 200-літнє татаро-монгольське панування спровокували докорінний злам в історії східного слов'янства й, отже, бажання історичної відплати кривдникам.

Хоча вирішальною для якісного стрибка-переходу до завоювання й анексії була скоріше нова політична самосвідомість, яка почала формуватися в оточенні молодого московського государя Івана IV Грозного. Ядром цієї самосвідомості стало переконавання царя у власній імперській місії, що знайшло обґрунтування в різних легендах і версіях стосовно правомірності його володіння київською, візантійською і навіть римською спадщиною. Ця ідеологія панування базувалася не тільки на імперській ідеї чи бажанні реалізувати концепцію «Москва – третій Рим», а й на визначенні особливого історич-

ного шляху Русі та ролі династії Рюриковичів у політиці «збирання російських земель».

Тож коли 2 жовтня 1552 року величезне російське військо під проводом молодого царя Івана IV завоювало Казань, ця подія створила прецедент в історії Московської держави: якщо досі «збирання російських земель» ще могло спиратися на історичні, династичні та релігійні виправдання, то анексія суверенної держави, яка ніколи не належала Русі, входячи до складу імперії Чингізидів та ісламської спільноти, зламала тогочасні традиційні правові норми.

Завоювавши силою зброї чотири роки по тому Астраханське ханство, Московська держава з переважаючим у ній східнослов'янським православним населенням остаточно перетворилася на мультирелігійну й поліетнічну імперію. Встановивши контроль над вользьким шляхом і в такий спосіб розчленувавши євразійський степ, московські царі опинилися в ролі ідеологів політики «збирання золотоординських земель». Ця тактика пояснювалася та виправдовувалася безліччю штучно й довільно сконструйованих доказів і аргументів (приміром, необхідність захисту слов'ян від розбійницьких набігів казанських татар чи покарання їх за зраду, важливість здійснення «хрестового походу» проти невірних тощо). При цьому за традицією і зразком теорії «збирання російських земель» азійські території також визначалися як

вотчина московських царів, як «споконвічна російська земля».

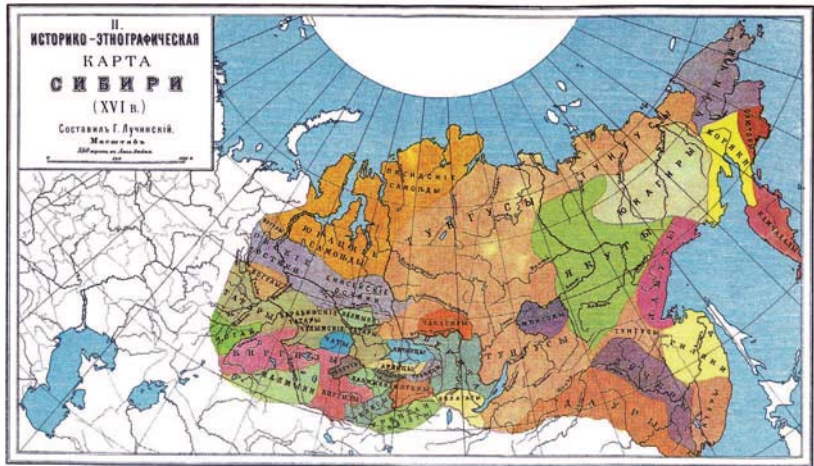
До речі, така політика надалі породила специфіку Росії як континентальної імперії: колонії географічно не були віддалені від метрополії, територіально утворюючи з нею одну країну. Звідси з'явилася й споконвічна потреба в сильній авторитарній владі для утримання колоній, що сповільнювала демократичні процеси в самій метрополії. Адже, по суті, в континентальній імперії з неясними межами між імперським центром і периферією не можна демократизувати центр, не допускаючи сепаратизму окраїн. Це свого часу чітко сформулював російський імператор Олександр II: «Якщо дати Росії конституцію, вона розвалиться. Тому я не роблю цього. І не тому, що мені шкода поступитися своїми правами». Отже, імперська орієнтація Росії була нерозривно пов'язана з авторитарною системою правління, котра пізніше існувала в СРСР, а сьогодні чітко простежується і у діяльності нинішнього режиму.

Хоча «степова політика» та анексія територій Казанського та Астраханського ханств не лише дала Московії змогу розширити власний територіальний та економічний потенціал, а й відкрила перед нею можливість «освоєння» Сибіру. До речі, останнє також виявилось не чим іншим, як анексуванням території незалежних кочових племен.

Первинно ініціатива просування Росії вглиб сибірських просторів належала не державі, а сім'ї підприємців Строганових, котрі з кінця XV століття керували створеною за підтримки московської влади північною напівавтономною «економічною зоною», основою для якої стали видобуток солі та торгівля хутром. Пошук останнього змусив Строганових звернути увагу на багаті хуτροвою звіриною ліси по іншій бік Уральського хребта.

Як наслідок, здійснивши похід 1581–1582 років, козацький загін під проводом Єрмака захопив столицю Західносибірського ханства, розташовану в низов'ях Іртиша. Із надзвичайною швидкістю російська влада розпочала будівництво оборонних фортець: 1586 року було засновано Тюмень, 1587 року – Тобольськ, 1604 року – Томськ.

Саме завдяки інтенсивній розбудові воєнних плацдармів, 1598 року росіянам удалося остаточно розгромити загін барабинських татар на чолі з ханом Кучумом, котрі незабаром визнали владу московського царя. Тож уже в 1607 році Росія просунулася до Єнісею, а в 1639-му перші московські загони дісталися Тихого океану, де 1648-го було засновано гавань Охотськ. А вже 1689-го в Нерчинську – встановлено лінію російсько-китайського кордону, котра зберігалася до XIX століття. У першій половині XVIII століття російська експансія просунулася

до крайнього північного сходу Євразії, охопивши Чукотку та Камчатку.

Звичайно, методи Росії під час завоювання деяких областей варіювалися залежно від військової та політичної сили противника. Типовим було поступове, крок за кроком просування до визначеної мети в дусі традиційної «степової політики». Первинним завданням вважалося встановлення часткового протекторату, підтримуваного за допомогою панування лояльного до Москви ставленника, котрий найчастіше складав присягу на вірність московському цареві. На погляд Росії, це означало встановлення відносин панування й

підкорення їй. Такі взаємини ставали дедалі жорсткішими, хоча протилежна сторона часто розглядала їх як виключно особисте й обмежене часовими рамками підкорення. Поступово завоюючи окремі території, Росія сповідувала принцип «Поділяй і владарюй», нацьковуючи корінних жителів проти представників інших племен та перетягуючи на свій бік частину місцевих еліт. Зрештою, такі «політичні процедури» завершувалися здебільшого застосуванням військового насилля, спорудженням кріпосних ліній, які відмежовували супротивника, а також спустошливими воєнними походами.

Перша анексія Криму

Ще з часів Петра Великого Росія перейшла в наступ на території Причорномор'я й спробувала, поряд із проривом до Балтійського моря, забезпечити собі вихід до чорноморського узбережжя. Однак тільки російсько-турецька війна 1768–1774 років переформатувала співвідношення сил, адже росіяни відтіснили османів від північних берегів Чорного моря. А доволі сильне в попередні роки Кримське ханство переживало тоді глибоку економічну кризу й повсякчас угамовувало внутрішні конфлікти, котрі розхищували його соціальну та політичну стабільність.

Тож опинилося сам на сам із могутньою Російською імперією.

Оскільки ще 1686 року Москва припинила надсилати кримському ханові традиційну щорічну данину («поминки»), це мало велике психологічне значення для російських володарів, котрі відчували свого роду «позбавлення від татарського ярма». Тому одразу після вступу на російський престол Катерини II, в липні 1762 року, їй було подано доповідь «О Малой Татарии» про значення Кримського півострова для імперії, де зазначалося, що кримські татари «весьма склонны к хищению и злодействам, искусны в скорых и внезапных военных восприятиях, а до последней приключали России чувствительный вред и обиды частыми набегами, пленением многих тысяч жителей, отгоном скота и грабежом имения из областей Российских... В сем состоит главнейший промысел и добыча сих диких и степных народов». Обґрунтувавши

«справедливість» завоювання Криму, автор доповіді наголошує на стратегічному значенні півострова для Російської імперії: «Полуостров Крым местоположением своим столько важен, что действительно может почитаться ключом Российских и Турецких владений...».

Відповідно, вже в жовтні 1769 року, в ході російсько-турецької війни (1768–1774), Катерина II доручила графу Микиті Панину здійснити «намерение, орднующее к поколебанию татарских орд против нынешнего их подданства». Проте хан Каплан-Гірей II відмовився від російського втручання, зберігши вірність турецькому султанові.

І російська влада вдалася до своїх споконвічних методів: аби розколоти кримських татар, командував російської армії князь Василь Долгорукий підкупив частину місцевої еліти, серед яких були й представники ханського роду Греїв, зокрема Шагім-Гірей. За підтримки російських військ він сподівався посісти ханський престол і виступив за налагодження співпраці з Петербургом. У липні 1771 року до Криму вторглася 30-тисячна армія Василя Долгорукого, який посадив на престол Сахіб-Гірея, брата Шагім-Гірея, а останній посів місце калги (калга – друга за значенням особа після хана в ієрархії управлінців Кримського ханства. – Ред.).

Як наслідок 1 (12) листопада 1772 року в Карасубазарі було підписано

Політична карта Причорномор'я в 1600 році

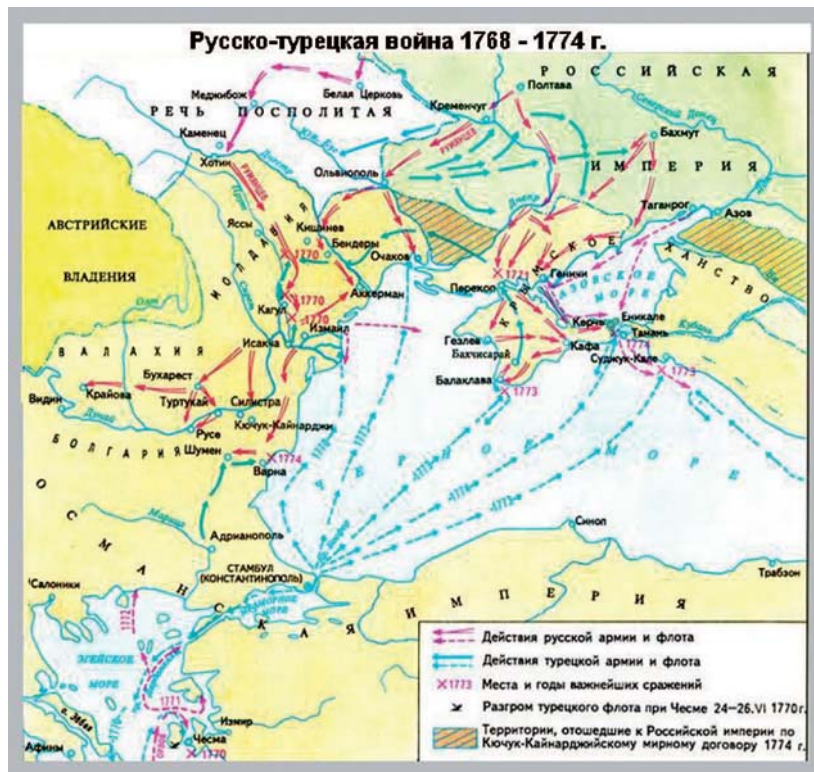
союзний трактат, що декларував незалежність татарських народів, які населяли одну область, а також проголошував союз із Росією. «Во всегдашнее содержание» росіянам передавалися фортеці Керч і Єнікале, а також бухта Ахтіар.

На початку 1773 року російський флот здобув низку перемог над турками в Середземному морі. У травні-червні того ж року успіхів на турецькому фронті досягла також царська армія на правому березі Дунаю. Оскільки в січні 1774 року помер сильний політик і мудрий володар султан Мустафа III, а його місце на стамбульському престолі посів малодосвідчений Абдул-Хамід, він пішов на важливі для Росії поступки. І 10 липня в придунайському селі Кючук-Кайнарджі між Туреччиною та Росією було укладено мирну угоду.

Згідно з нею кримських татар визнали «вольними и совершенно независимыми от всякой посторонней власти, но пребывающими под самодержавной волей собственного их хана (...), который да управляет ими по древним их законам и обычаям, не отдавая отчета ни в чем никакой посторонней державе (...)». Водночас підтверджувався державний суверенітет ханства та кримськотатарського народу, як «в политическом и гражданском состоянии под собственным правлением своим состоящих (и) ни от кого, кроме единого Бога, не зависящих». Росія зобов'язувалася повернути ханству всі загарбані нею кримськотатарські «города, крепости, селенья, земли и пристани» (крім Керчі та Єнікале), а також вивести всі війська з кримськотатарських володінь.

Хоча згідно з умовами мирного договору кримські татари, як і раніше, продовжували перебувати під протекторатом турецького султана, російська влада намагалася дістати перевагу на території ханства шляхом дипломатичних ігор та змов. Посприявши приходу до влади маріонеткового правителя Шагіб-Гірея, Росія підкупила й лівову частину кримської знаті.

Після кількох років активної депортації населення та проросійських реформ Катерина II заявила про існування формального приводу для проведення фактичної анексії Кримського ханства – акції поглинання однієї держави іншою: «Преобразование Крыма в вольную и независимую область не принесло спокойствия России и обратилось лишь в новые для нее заботы со значительными издержками. Опыт времени с 1774 года показал, что независимость мало свойственна татарским народам и, чтоб охранять ее, Нам нужно всегда быть вооруженными и при существовании мира изнурять войска трудными движениями, делая большие затраты как бы во время войны... Такая канитель с крымской независимостью принесла уже более семи миллионов чрезвычайных расходов...

Принимая во внимание все эти обстоятельства, Мы приняли решение дать другой оборот крымским делам... и сделать на будущее время Крымский полуостров не гнездом разбойников и мятежников, а территорией Русского государства. Ввиду этих соображений Мы с полной доверенностью объявляем всем Нашу волю на присвоение Крымского полуострова и на присоединение его к России».

Спокушені обіцянками «безбідного» життя, представники кримської еліти погодилися з таким перебігом подій, торгуючись лише стосовно своїх майбутніх привілеїв. Тож питання анексії було фактично вирішено, бо хан також не міг цьому перешкодити, одержавши «грошову компенсацію» не з розореного ханства, а від росіян. Короткі переговори з ним закінчилися в лютому 1783 року добровільним відреченням від престолу Гірей й переходом під покровительство й цілковиту волю Росії.

Уже 8 (19) квітня 1783 року було опубліковано імператорський маніфест «О принятии полуострова Крымского, острова Тамана и всей Кубанской стороны под Российскую Державу». У преамбулі зазначалося, що незалежність, «дарована» ханству Російською імперією в результаті війни 1768–1774 років з Османською імперією, не дала жодного результату, оскільки «татари, преклоняясь на чужие внушения, тотчас стали действовать вопреки собственному благу, от Нас им дарованному». Тому, аби «исторгнуть все поводы к распрям, за татар произоити могущие», а також «не менее же и в замену и удовлетворение убытков наших решилися Мы взять под державу Нашу по-

луостров Крымский, остров Таман и всю Кубанскую сторону». Мешканцям уже неіснуючого Кримського ханства в Маніфесті декларувалася обіцянка «содержать их наравне с природными Нашими подданными, охранять и защищать их лица, имущество, храмы и природную веру, коей свободное отправление со всеми законными обрядами пребудет неприкосновенно...».

А насправді, зонайменше з двох причин відбулося пряме порушення норм міжнародного права. По-перше, анексія стала прямим результатом вторгнення російських військ на територію Криму, тобто – наслідком порушення Кючук-Кайнарджійського трактату. По-друге, хан не підписав жодного офіційного документа про передачу Криму Росії. Його й не могло бути, бо Сахіб-Гірей зрікся престолу раніше, ніж опублікували російський маніфест, що декларував анексію. Отже, найважливіший в історії держави акт відбувся в ситуації *interregnum* (у стані тимчасової «незайнятості» ключової посади глави держави). Тобто був відсутній єдиний суб'єкт, який мав право вести від імені Криму та його народу переговори з іншими суверенами.

До речі, тодішня анексія Криму, в принципі, відбулася за давно відпрацьованим сценарієм: підкуп – військове втручання – анексія. І останнє – жорстке управління. Його ознаки були вже в тексті маніфесту, де не згадувалося ані Кримське ханство, ані його державність. Саме воно послідовно реалізувалося після утворення Таврійської області. Саме воно стало причиною численних депортацій кримського населення.

І цей сценарій аж надто нагадує сьогодення...